

MARJAN SENJUR

Gospodarski razvoj in razvoj visokega šolstva

(primerjalna študija)

Uvod

V tem prispevku nas zanimajo odnos med gospodarsko ravnostjo in razvojem visokega šolstva in razvojne težnje v svetu. Razmerja in težnje bomo opazovali na primerjalnih podatkih v svetu s posebno pozornostjo na dveh skupinah držav: razvite države in manj razvite države. Podlaga za analizo so bili mednarodni podatki o izobraževanju, ki jih objavlja UNESCO.

Zaradi zelo različnih izobraževalnih sistemov v svetu je bilo treba klasificirati izobraževalne sisteme na tri glavne ravni: osnovno izobraževanje, srednje izobraževanje in višje izobraževanje. UNESCO daje podatke o teh treh ravneh izobraževanja.

Treba je takoj opozoriti, da se razlikujejo starostne skupine ljudi, ki naj bi bile zajete v osnovno in srednje izobraževanje. Za primer vzemimo Jugoslavijo. Po podatkih najnovejšega Statističnega letopisa Unesca iz leta 1986 je v Jugoslaviji v osnovno izobraževanje zajeta generacija od 7 do 10 let starosti, v srednje pa od 11 do 18 let starosti. To je stara klasifikacija izobraževalnega sistema v Jugoslaviji, ki danes ne ustreza več dejanskemu stanju. Zato so podatki o zаетosti prebivalstva v osnovno in srednje izobraževanje nekoliko izkrivljeni. Podatki o zаетju osnovnega izobraževanja v Jugoslaviji so verjetno kar ustrezni, za srednje izobraževanje pa so previsoki, ker vključujejo tudi učence od 5. do 8. razreda osnovne šole, ki sodijo v kategorijo obveznega šolanja. Vendar bo sčasoma tudi ta izkrivljenost vse manjša, ker za vse večji del starostne generacije tudi srednje izobraževanje postaja čedalje bolj obvezno šolanje.

Kar se tiče višjega izobraževanja, tega problema o zаетju neenake starostne generacije ni. UNESCO je za vse države vzel enotno metodologijo, da starostna generacija, ki bi se izobraževala v višjem izobraževanju, zajema letnike od 20. do 24. leta starosti. Ta konvencija je vzeta za vse države. Zato so podatki o višjem izobraževanju še kar primerljivi. Res pa je, da višje izobraževanje zajema univerzitetno in neuniverzitetno izobraževanje. Ker ta ločitev ni jasna in enotna po državah in ker podatki niso ustrezno ločeni, smo ves čas jemali podatke o višji ravni izobraževanja in težnje te ravni veljajo tudi za sicer ožje univerzitetno izobraževanje.

Nalogo bomo proučevali s spremljanjem podatkov o vrsti vpisanih študentov in zaposlenih učiteljev na treh ravneh izobraževanja. Drugi vidik razvoja in izobraževanja kažejo podatki o gibanju deleža vpisanih v šolanje v starostni generaciji in

o strukturi vpisanih študentov in učiteljev glede na tri ravni izobraževanja. Dali smo tudi grobe podatke o izobraževalnih izdatkih glede na družbeni proizvod in na prebivalca. Podatke smo dajali za svet kot celoto in za razvite in manj razvite države posebej. Nekatere podatke smo prikazali tudi za Jugoslavijo in njene sosednje države. Vendar so podatki o Jugoslaviji bolj ilustracija kot analiza.

1. Rast vpisanih študentov (dijakov in učencev) po ravneh izobraževanja

V šestdesetih letih je bila povprečna letna stopnja rasti števila vpisanih v vse ravni izobraževanja v svetu od 4 do 6 odstotkov, s tem da je bila v razvitem svetu na ravni okrog 2–4%, v manj razvitem svetu pa od 3 do 7% letnega povečevanja števila vpisanih.

V sedemdesetih letih je stopnja rasti vpisanih v svetu padla na raven okrog 3%. V razvitih državah je skoraj popolnoma stagniral razvoj izobraževanja, saj se število vpisanih sploh ne povečuje (stopnja rasti 0,2%). V manj razvitih državah pa je stopnja rasti še kar visoka.

V krizni prvi polovici osemdesetih let pa je bila stopnja rasti vpisanih v svetu samo še 1,3%, kar nekako ustreza stopnji rasti prebivalstva v svetu. V tem času sploh ni več mogoče govoriti o razvoju izobraževanja, temveč le o ohranjanju dosežene ravni izobraževanja. To velja za razvite in za manj razvite države. Razlika je bila v tem, da v prvi polovici osemdesetih let število vpisanih na vse ravni izobraževanja v razvitih državah že upada (stopnja rasti – 0,1%, medtem ko je v manj razvitih državah še nekako na ravni rasti prebivalstva.

Take so težnje, kar se tiče rasti vpisanih v vse stopnje izobraževanja. Opažamo upočasnjevanje rasti na raven rasti prebivalstva v manj razvitih državah in popolno stagnacijo v razvitih državah. Primer razvitih držav postavlja vprašanje, ali je v razvitih državah izobraževanje kot razvojni dejavnik v globalu že nasičeno – pojavlja se celo empirična težnja dedukacije (razobraževanja) prebivalstva. Čemu pripisati ta pojav? Ali izobraževanje ni več donosna naložba za posameznika in družbo kot celoto?

Naslednje vprašanje seveda je, kako se znotraj tega globala giblje relativna rast vpisanih po posameznih ravneh izobraževanja.

V šestdesetih letih je bila v svetu kot celoti povprečna letna stopnja rasti vpisanih v osnovno izobraževanje na ravni 3–4%, v srednje izobraževanje na ravni 4–8% in na višje izobraževanje na ravni 9–10%. Razvojna smer je bila: višja je raven izobraževanja, tem višja je stopnja rasti vpisanih.

V razvitih državah je že bilo zaznано popolno zajetje v osnovno izobraževanje, saj je v Severni Ameriki število vpisanih povsem stagniralo, v Evropi pa je dosegalo raven letne rasti 0,6%, kar je nekako ustrezalo stopnji rasti prebivalstva. V razvitih državah je bila v šestdesetih letih zaznavna rast srednjega izobraževanja, saj se je v Severni Ameriki število vpisanih v srednje izobraževanje povečevalo po stopnji okrog 7% v Evropi pa po stopnji okrog 4%. Najhitrejša je bila rast vpisanih v višje izobraževanje, saj je bila v razvitih državah domala neverjetna – ob stopnjah 9–10%.

V manj razvitih državah so bila sorazmerja podobna, vendar na precej višji ravni. 1. in 2. raven izobraževanja kažeta precej višje stopnje rasti vpisanih od razvitih držav, medtem ko je 3. raven izobraževanja na ravni stopenj rasti razvitih držav.

V sedemdesetih letih je osnovno izobraževanje v svetu padlo na letne stopnje

rasti vpisanih 2,6%, srednje izobraževanje na raven rasti 4,4%, višje na raven 5,3%.

Pomembne so razlike med razvitimi in manj razvitimi državami.

V razvitih državah ima osnovno izobraževanje v sedemdesetih letih negativno stopnjo rasti vpisanih (-0,8%), kar pomeni, da ni več zajet v osnovno izobraževanje celotni naravni prirastek prebivalstva. Srednje izobraževanje ima stopnjo rasti vpisanih 0,7%, kar je blizu ravni rasti prebivalstva. Višje izobraževanje pa še vedno kaže absoluten in relativen razvoj s stopnjo rasti 3,5%.

V manj razvitih državah so v sedemdesetih letih skoraj v celoti ohranili tempo razvoja izobraževanja na vseh treh ravneh izobraževanja iz šestdesetih let. Ravni stopenj rasti vpisanih so znižane za 1-2 odstotni točki, sicer pa so vse stopnje rasti še vedno zelo visoke: višja je raven izobraževanja, višja je stopnja rasti vpisanih.

Razpredelnica 1: Primerjava stopenj rasti vpisanih v tretjo raven izobraževanja med zbranimi skupinami držav

	Povprečne letne stopnje rasti (v %)	
	1970-74	1975-80
Manj razvite države	10,9	7,2
Najmanj razvite države	9,4	10,5
Afrika	13,5	8,6
Azija	7,1	5,9
Latinska Amerika	17,4	7,1

Vir: UNESCO: Development of Education in the Least Developed Countries since 1970: a statistical study. UNESCO, January 1983, str. 20.

Prva polovica osemdesetih let je prinesla zastoj v izobraževanju na vseh ravneh izobraževanja v svetu.

V razvitih državah je letna stopnja rasti vpisanih v osnovno izobraževanje še naprej negativna, v srednje izobraževanje stagnira, v višje izobraževanje pa je na ravni 1,2%. Torej niti za višje izobraževanje v razvitih državah ni več mogoče reči, da se povečuje število vpisanih.

V manj razvitih državah je v prvi polovici osemdesetih let relativno zastalo osnovno izobraževanje, saj je stopnja rasti vpisanih le 1,2%, kar je nekoliko nižje od rasti prebivalstva. To pomeni relativno nazadovanje osnovnega izobraževanja. Srednje izobraževanje je na ravni stopnje rasti 2,6% povečanja, to je okrog stopnje rasti prebivalstva. Višje izobraževanje pa se še absolutno in relativno razvija v skladu s stopnjo rasti vpisanih 5,8%.

Vprašanje, ki si ga postavljamo, je, ali podatki za prvo polovico osemdesetih let kažejo razvojno smer gibanja ali pa so samo izraz gospodarske krize v svetu in se bodo po končani krizi vzpostavile prejšnje razvojne smeri izobraževanja.

Pričakovali bi namreč, da se bo v razvitih državah stopnja rasti vpisanih v osnovno izobraževanje ustalila na ravni rasti prebivalstva, da se bo vpis na srednje in višje izobraževanje še povečeval hitreje od stopnje rasti prebivalstva. V manj razvitih državah bi pričakovali, da se bo tudi osnovno izobraževanje razvijalo tudi še relativno glede na rast prebivalstva.

2. Povečanje števila učiteljev na treh ravneh izobraževanja

V sedemdesetih letih je v celotnem svetu povečevanju števila učiteljev sledilo povečevanje vpisanih študentov, gledano za vse ravni izobraževanja. Vendar to svetovno povprečje skriva pomembne razlike med razvitimi in manj razvitimi državami.

V razvitih državah dejansko stagnira število vpisanih študentov. Stopnja rasti učiteljev pa je bila pozitivna in je presegala stopnje povečevanja vpisanih študentov in dijakov, iz česar bi bilo sklepati, da je v teh državah količinsko izobraževanje v celoti pri koncu in da se povečuje kakovost izobraževanja.

Nasprotno je v manj razvitih državah, kjer stopnja rasti vpisanih še vedno presega stopnjo povečevanja števila učiteljev. Tu gre torej še vedno za ekstenzivno širjenje izobraževanja.

Znotraj teh globalov nas posebej zanima tretja raven izobraževanja, to je višje izobraževanje. V sedemdesetih letih se je ekspanzija 3. ravni izobraževanja v primerjavi s šestdesetimi leti nekoliko umirila, je pa še vedno hitrejša od vseh treh ravni izobraževanja.

V razvitih državah gre tako za ekstenzivno kot intenzivno rast, saj je bila stopnja rasti vpisanih 3,5%, stopnja rasti učiteljev pa 4,3%, kar pomeni, da se je število učiteljev povečevalo po višji stopnji kot število študentov.

Nasprotno je bilo v manj razvitih državah. Zelo visoka je bila rast števila študentov in njihovih učiteljev, vendar je rast učiteljev vseeno zaostajala za rastjo študentov. Torej še vedno prevladuje ekstenzivna rast. Zanimivo pa je, da je v sedemdesetih letih na 1. in 2. ravni izobraževanja bila rast učiteljev višja od rasti vpisanih dijakov, kar kaže, da se je tudi v manj razvitih državah na 1. in 2. ravni izobraževanja že začel proces intenzivne rasti in s tem izboljšavanje kakovosti šolanja.

3. Gibanje deleža vpisanih na tri ravni izobraževanja

3.1 Zgodovinske razvojne smeri izobraževanja v mednarodnih primerjavah

M. Blaug (1970) meni, da se države razvijajo zelo različno, kar se tiče količine in kakovosti delovne sile. Zaradi tega celo meni (Blaug 1970, str. 100), da je edina stvar, ki se je lahko naučimo iz mednarodnih primerjav, ugotovitev, da se iz mednarodnih primerjav veliko ne naučimo za konkretno državo. To je seveda skeptično gledanje.

Nekateri drugi avtorji pa iz mednarodnih primerjav gospodarskega in izobraževalnega razvoja izvedejo precej trdne ugotovitve. Za primer lahko navedemo članek Peaslee (1969), s katerim soglaša tudi Panitchpahdi (1974).

Peaslee (1969) je naredil razvojni model stopenj, skozi katere naj bi šel izobraževalni razvoj glede na gospodarski razvoj.

Manj razvita država naj bi v začetku dajala poudarek osnovnemu izobraževanju, in to tako dolgo, da doseže delež vpisanih učencev v osnovno izobraževanje pri celotnem prebivalstvu 10 odstotkov. Po tem pragu naj preusmeri glavno pozornost na razvoj srednjega izobraževanja, s tem da še vedno razvija tudi osnovno izobraževanje vse do takrat, ko zadnje doseže stopnje popolnega zajetja v osnovno izobraževanje.

Značilnost ekonomsko uspešnih držav je bila, da so osrednjo pozornost namenile razvoju srednjega izobraževanja tako dolgo, dokler ni bil dosežen delež vpisanih v srednje izobraževanje v celotnem prebivalstvu 2 odstotka.

Ko se država približuje 2-odstotnemu deležu srednješolskega vpisa v celotnem prebivalstvu, lahko pričakujemo, da se bo preusmerila v svoji pozornosti na rast univerzitetne ravni izobraževanja. Država bo še naprej sicer razvijala srednje izobraževanje vse do ravni 5-odstotnega deleža srednješolskega vpisa v celotnem izobraževanju, vendar glavna pozornost vseeno velja razvoju višjega izobraževanja vse do ravni, ko je delež vpisanih na univerzo v celotnem prebivalstvu okrog 0,30 odstotka.

Namesto deleža vpisanih v celotnem prebivalstvu lahko vzamemo kot kazalec tudi delež vpisanih od ustrezne starostne generacije. Peaslee (1969, str. 305) meni, da za ta kazalec velja naslednji model razvoja.

Država naj bi dvignila vpis v osnovno izobraževanje starostne generacije blizu 50 odstotkov. Nato naj širi srednje izobraževanje tako dolgo, da bo do 25 odstotkov generacije od 15 do 19 let vpisanih v srednje izobraževanje. Nato naj razvija univerzitetno izobraževanje tako, da bo do 5 odstotkov generacije v starosti 20 do 24 let vpisanih na univerzo.

Mnenje Peasleeja in tudi mnogih drugih razvojnih ekonomistov je, da je od stopnje razvitosti odvisno, kateri ravni izobraževanja bo država dala glavni poudarek v svoji razvojni strategiji. Razvoj izobraževanja mora biti komplementaren glede na ravni izobraževanja, sicer lahko pride do napak v razvoju izobraževanja, ki pomeni neoptimalno uporabo izobraževalnih sredstev in zmanjšuje ekonomske učinke izobraževanja in utegne celo povzročati nezaposlenost sicer izobraženih ljudi.

3.2 Gibanje deleža vpisane generacije¹

Ob rasti vpisanih, ki smo jo že opisali, je stanje na podlagi podatkov UNESCO v celotnem svetu takšno, da je bila leta 1985 skoraj celotna starostna generacija vpisana v osnovno izobraževanje. To velja tudi za manj razvite države. Nekaj manj kot polovica ustrezne generacije je bila vpisana v srednje izobraževanje. V razvitih državah skoraj 9 desetih, v manj razvitih državah pa skoraj 3 desetine generacije. V višje izobraževanje je bilo leta 1985 v svetu vpisane nekaj več od ene desetine ustrezne starostne generacije, s tem da je bila v razvitih državah vpisana v višje izobraževanje že kar tretjina generacije, v manj razvitih državah pa še vedno le 6 odstotkov celotne starostne generacije. Zajetje vpisane generacije v višje izobraževanje se je v 25 letih (1960–1985) v svetu več kot podvojilo, v manj razvitih državah pa celo potrojilo.

Od celotne starostne generacije mladih v starosti od 6 do 23 let je bilo v letu 1985 v svetu v vse ravni izobraževanja vpisanih nekaj več kot polovico starostne generacije, v razvitih državah pa 3 četrtine. Pomeni, da vse več ljudi začne vstopati v proizvodni in delovni proces šele po 18. letu starosti oziroma po 23. letu.

¹ Razpoložljivi podatki so o tako imenovanih bruto stopnjah vpisanih (gross enrolment ratio), ki je razmerje med celotnim številom vpisanih na določeno raven izobraževanja ne glede na starost in število prebivalstva v določeni starostni skupini, ki naj bi bila glede na nacionalne izobraževalne sisteme vpisana na določeno raven izobraževanja. Na primer: višje izobraževanje traja pet let in naj bi zajemalo starostno skupino prebivalstva od 20. do 40. leta.

3.3 Gibanje deleža vpisanih študentov na tretjo raven izobraževanja

V skoraj dvajsetih letih (1965–1983) je prišlo v svetu do velikega širjenja višjega šolstva, saj se je delež vpisane generacije v višje izobraževanje kar podvojil. To ne velja za socialistične države, kjer je bilo širjenje višjega izobraževanja upočasnjeno, v SZ in Poljski pa je delež vpisane generacije celo padel.

Najhitreje se je širilo višje šolstvo v državah s srednjim dohodkom (srednje manj razvite države), saj so kar potrojile delež vpisane generacije. V najmanj razvitih državah se je delež vpisane generacije v višje izobraževanje podvojil, v industrijsko razvitih državah pa nekoliko manj kot podvojil.

Jugoslavija je imela leta 1965 v primerjavi z drugimi državami sorazmerno dobro razvito višje šolstvo. Precej je odstopala od drugih manj razvitih držav po deležu vpisane generacije in ni zelo zaostajala za povprečjem razvitih držav.

V letih 1965–83 je Jugoslavija imela počasnejši razvoj višjega šolstva od večine drugih držav. Leta 1983 ima še vedno nadpovprečen delež vpisane generacije v višje šolstvo v skupini manj razvitih držav. Vendar je kar 14 držav, ki imajo višji delež vpisane generacije, od tega ima kar 11 držav hkrati nižji družbeni proizvod na prebivalca od Jugoslavije.

Tudi glede na razvite države je razvoj višjega šolstva v Jugoslaviji počasnejši, saj se je povečala razdalja do razvitih držav glede na število vpisanih. Vse razvite države imajo višji delež vpisanih od Jugoslavije (19 držav je po metodologiji Svetovne banke razvitih) v letu 1983. Leta 1965 pa je Jugoslavija imela višji delež vpisane generacije v višje izobraževanje kar od 9. sicer danes razvitih držav (Španija, Finska, Irska, Italija, Velika Britanija, Avstrija, ZRN, Norveška, Švica).

Gre za očitne znake upočasnjenega razvoja višjega šolstva v Jugoslaviji in hitrega širjenja višjega šolstva v razvitih državah in nekaterih srednjerazvitih državah, posebno tistih, ki so v šestdesetih letih imele nizek delež vpisane generacije v višje šolstvo in so očitno lovile korak za gospodarskim razvojem tudi s hitrim širjenjem višjega izobraževanja.

3.4 Nekateri podatki o izobraževanju za Jugoslavijo in sosednje dežave (na podlagi podatkov UNESCA)

V tem prispevku in tej podtočki ne gre za podrobno analizo, temveč bolj za to, da opozorimo na nekatere podatke za Jugoslavijo in primerjalno za njene sosedne, ki se sicer ujemajo s podatki mednarodnih primerjav.

1) Bruto stopnje vpisanih za Jugoslavijo in njene sosedne:

Zanimiva bi utegnila biti primerjava izobraževalnih podatkov Jugoslavije z njenimi sosedami, ki so v različnih družbenoekonomskih in izobraževalnih sistemih in na različnih stopnjah razvitosti. Stopnje razvitosti so vendarle primerljive in niso astronomsko velike.

Vse te države zajemajo celotne generacije v osnovno izobraževanje, v srednje izobraževanje zajemajo okrog 3/4 do 4/5 starostne generacije, razen Turčije, ki izstopa z nizkim zajetjem generacije v srednje izobraževanje.

Kar se tiče vpisa v višje izobraževanje, so tudi precej podobni podatki: zajete generacije je od 1/6 do 1/4, razen zopet Turčije, ki nima zajete niti 1/10 generacije.

2) Število študentov na tretji ravni:

Od jugoslovanskih sosed kaže Avstrija v zadnjih desetih letih najhitrejšo relativno rast vpisanih v višje izobraževanje. Rast kaže tudi Italija. Druge sosedne,

vključno z Jugoslavijo, kažejo zastoj ali celo nazadovanje. Pri razvitejših sosedah imajo torej najhitrejši rast višjega šolstva.

Razpredelnica 2: Število študentov na višji ravni na 100.000 prebivalcev za izbrane države v letih 1975, 1984

	1975	1984
Albanija	..	713
Avstrija	1,286	2,205
Bolgarija	1,474	1,158
Grčija	1,296	..
Italija	1,749	2,065
Madžarska	1,020	936
Turčija	817	863
Jugoslavija	1,850	1,650 ⁺

* za leto 1983.

Vir: UNESCO: Statistical Yearbook 1986.

3) Vpisani tuji študenti v višje izobraževanje:

Podatki o vpisanih tujih študentih v višje izobraževanje so zanimivi z več vidikov:

Razpredelnica 3: Število vpisanih tujih študentov v višje izobraževanje za izbrane države v letih 1975, 1984

	1975	1984
Avstrija	10,320	14,858
Bolgarija	2,533	6,060
Grčija	10,049	..
Italija	18,921	27,548
Madžarska	2,572	2,520
Turčija	5,907	..
Jugoslavija	2,358	7,982

Vir: UNESCO: Statistical Yearbook 1986.

Podatki o vpisanih tujih študentih kažejo, koliko je neki izobraževalni sistem na višji ravni odprt. Praviloma naj bi bila zaželena čim večja odprtost.

Kažejo tudi, koliko je neki izobraževalni sistem na višji ravni zanimiv za tujce z vidika kakovosti znanja in ustreznosti znanja.

Podatek tudi kaže možen prispevek tujih študentov k študijski ravni študija: tako po raznovrstnosti študentske populacije kot po zahtevnosti. V nekaterih državah (npr. ZDA) je očiten in priznan vpliv oziroma prispevek tujih študentov k ravni zahtevnosti na t.i. znanstvenih področjih študija.

Jugoslavija v zadnjih desetih letih sicer izkazuje precej hitro rast vpisa tujih študentov, vendar je absolutna raven vpisa še vedno zelo nizka v primerjavi z manjšo, vendar razvitejšo Avstrijo, in z večjo pa tudi razvitejšo Italijo.

4. Spreminjanje strukture vpisanih študentov, dijakov, učencev in zaposlenih učiteljev na treh ravneh izobraževanja

V svetu v letu 1950 je bilo od vseh vpisanih na treh ravneh izobraževanja 80% vpisanih v osnovno izobraževanje, 17% v srednje in 3% v višje izobraževanje.

Vse do leta 1984, ko imamo zadnje podatke, pada delež vpisanih v osnovno izobraževanje, narašča delež vpisanih v srednje in višje izobraževanje. V letu 1984 je struktura vpisanih v svetu naslednja: v osnovno izobraževanje je bilo vpisanih 65%, v srednje 29% in v višje izobraževanje 6% od vseh vpisanih.

Podobno je gibanje strukture zaposlenih učiteljev po ravneh izobraževanja. Razlika je v tem, da se je v letu 1980 zaustavilo povečevanje učiteljev srednjega izobraževanja v strukturi vseh učiteljev, saj je v letu 1984 njihov delež celo nekoliko nižji od ustreznega deleža v letu 1980.

Pri tem je zanimivo, da je delež vpisanih učencev v osnovno izobraževanje v celotnem številu vpisanih večji od deleža učiteljev osnovnega izobraževanja v celotnem številu učiteljev. V srednjih in visokih šolah pa delež učiteljev presega delež vpisanih študentov. To bi pomenilo, da je osnovno izobraževanje sorazmerno slabše opremljeno z učitelji kot srednje in višje izobraževanje.

Nekatere težnje v razvoju strukture vpisanih in učiteljev se bolje vidijo, če primerjamo strukture po razvitosti, v primerjavi med razvitimi in manj razvitimi državami.

Zanimivo je, da je v osemdesetih letih v razvitih državah v srednjem izobraževanju zaposlenih že več učiteljev kot v osnovnem izobraževanju.

V manj razvitih državah pa se je delež zaposlenih učiteljev srednjega izobraževanja ustalil, v višjem izobraževanju pa se je povečal na račun zmanjšanja deleža v osnovnem izobraževanju. Zdi se, da to nikakor ni dobra težnja, ker se vse tri ravni izobraževanja ne dopolnjujejo. Prehiter razvoj višjega izobraževanja, ki nima podlage v ustreznem razvitem srednjem izobraževanju, utegne biti škodljiv za gospodarski razvoj.

5. Grobi podatki o ugotovljenih javnih izdatkih za izobraževanje

V letih 1970–84 se je nekoliko zvišal odstotek družbenega proizvoda, ki ga države v svetu namenjajo za izobraževanje, s 5,2% družbenega proizvoda v letu 1974 na 5,7% v letu 1984. S tem da so leta 1984 razvite države namenjale za izobraževanje 6% družbenega proizvoda, manj razvite države pa 4%.

Razpredelnica 4: Ugotovljeni javni izdatki za izobraževanje v odstotku od družbenega proizvoda v letih 1970, 1984

	1970	1984
Ves svet	5,2	5,7
Razvite države	5,7	6,1
Manj razvite države	3,0	4,0

Vir: UNESCO: Statistical Yearbook 1986.

Manj razvite države dajejo v letu 1984 sorazmerno ugoden delež družbenega proizvoda za izobraževanje, vendar je zaradi njihove gospodarske nerazvitosti,

merjene z družbenim proizvodom na osebo, ta izdatek absolutno zelo nizek. Saj je leta 1984 odpadlo na prebivalca za izdatke za izobraževanje le 27 ameriških dolarjev, medtem ko je bil ta izdatek v razvitih državah kar 487 \$ na prebivalca. Absolutna razlika, ki je več kot velika. Izdatki za izobraževanje so se v razvitih državah v razdobju 1970–84 več kot potrojili, v manj razvitih državah pa več kot četverili.

Razpredelnica 5: Ugotovljeni javni izdatki za izobraževanje v ZDA dolarjih na prebivalca, v letih 1970, 1984

	1970	1984
Ves svet	45	141
Razvite države	142	487
Manj razvite države	6	27

Vir: UNESCO: Statistical Yearbook 1986.

Jugoslovanske sosede kažejo v glavnem v zadnjih 10 letih naraščajoč delež družbenega proizvoda za izobraževanje, z izjemo Romunije. Jugoslavija je bila leta 1975 glede na sosednje države z visokim deležem družbenega proizvoda za izobraževanje, ki je pa do leta 1984 izrazito padel na zelo nizko raven 3,9%. S tem je Jugoslavija padla celo pod raven povprečja za manj razvite države v letu 1984. Treba je reči, da to ni bila samo posledica krize v osemdesetih letih, ampak razvojna smer, ki se je začela že prej. Delež družbenega proizvoda za izobraževanje se je začel zniževati že v razdobju 1975–80.

Razpredelnica 6: Izdatki za izobraževanje v izbranih državah kot odstotek družbenega proizvoda

	1975	1984
Avstrija	5,7	5,9
Bolgarija	5,5	6,6
Grčija	2,0	2,6*
Italija	4,5	5,7**
Madžarska	4,1	5,4
Romunija	3,5	2,1
Jugoslavija	5,4	3,9

* podatek za leto 1982;

** podatek za leto 1983.

Vir: UNESCO: Statistical Yearbook 1986.

Nas bi seveda posebej zanimali primerjalni podatki v svetu o deležu izdatkov za izobraževanje, ki gre za tretjo raven izobraževanja. Vir, ki smo ga uporabljali, ne daje zbirnih podatkov za skupine držav. Daje le podatke po posameznih državah, ki pa so slabo primerljivi, ker velik delež odpade na drugo in nerazporejeno postavko. Za ilustracijo smo zbrali ustrezne podatke le za Jugoslavijo in njene sosede. Iz teh podatkov izhajajo, da ta skupina držav daje v opazovanem obdobju v povprečju 10 do 20 odstotkov vseh izobraževalnih izdatkov za višje izobraževanje.

Glede na to, da države v svetu lahko razdelimo po razvitosti, merjeno z družbenim proizvodom na prebivalca, v tri skupine: najmanj razvite, srednje manj razvite in razvite države, je možno postaviti tezo o približno naslednji veljavnosti povezave izobraževalnega in gospodarskega razvoja, ki izhaja iz podanih podatkov.

Za najmanj razvite države je še vedno glavni problem opismenjevanje prebivalstva in je zato zanje osnovno izobraževanje glavna smer izobraževalnega razvoja. Srednje izobraževanje se ob tem šele razvija, višje pa komajda. Za prehod najmanj razvite države med srednje manj razvite države mora biti skoraj celotno prebivalstvo ustrezne starostne skupine zajeto v osnovno izobraževanje.

Srednje manj razvite države so že v položaju, da imajo v osnovno izobraževanje zajeto skoraj celotno starostno generacijo, zato je rast vpisanih v osnovno izobraževanje počasnejša. Glavna smer izobraževalnega razvoja je poslej srednje izobraževanje ob sicer hitrem razvoju višjega izobraževanja, ki je pa količinsko še manj pomembno. Srednje manj razvite države dosežejo zgornjo mejo zajetja starostne generacije v srednje izobraževanje pri približno 50 do 60% zajetju. Višje izobraževanje se razvija do ravni, ko zajema z vpisom do okrog 10% starostne generacije.

Razvite države imajo celotno starostno generacijo v osnovnem izobraževanju. Zato je rast vpisanih v to raven izobraževanja na ravni rasti prebivalstva. (Ob deformacijah se celo dogaja, da pride do popolne stagnacije vpisa v osnovno izobraževanje, kar utegne povzročati posebne probleme). Vpis v srednje izobraževanje raste še vedno pospešeno tako dolgo, da doseže raven kar okrog 90% vpisane ustrezne starostne generacije v srednje izobraževanje. Glavna smer izobraževalnega razvoja je višje izobraževanje, ki se zelo hitro širi. Pričakujemo lahko, da bo tako nekje do ravni 40 do 50 odstotkov vpisa starostne generacije v višje izobraževanje.

V razvitih državah se pojavlja posebna novost. Razvoj osnovnega in srednjega izobraževanja je začel v osemdesetih letih stagnirati in celo nekoliko nazadovati. To seveda lahko pomeni, da se je začel nasproten proces od izobraževalnega razvoja, in sicer izobraževalno nazadovanje. Postavljamo vprašanje, ali je izobraževanje prenehalo biti (še naprej) dejavnik gospodarskega razvoja v razvitih državah – ali je postalo samo še socialna infrastruktura razvoju – in je dinamičen dejavnik samo še višje izobraževanje? Če je tako, kako dolgo bo višje izobraževanje še dinamičen dejavnik razvoja? Tudi višje izobraževanje se bo kmalu ustalilo in postalo predpostavka in zgolj osnovni pogoj, infrastruktura gospodarskemu razvoju.

Gledano količinsko se kot nasproten proces pojavlja izboljševanje kakovosti izobraževanja na teh ravneh, kar se kaže v povečevanju števila učiteljev in sredstev glede na število učencev.

Možno je tudi, da se v razvitih državah začena drug proces, ki iz podatkov UNESCO o uradnem in formalnem izobraževanju ni razviden. Dopusčam možnost, da je izobraževanje še vedno dinamičen dejavnik gospodarskega razvoja, vendar ne več izobraževanje za pridobitev diplome, temveč izobraževanje zunaj šolskih institucij ali znotraj njih, vendar za neposrednejše potrebe gospodarskega razvoja.

Dopolnilno izobraževanje in izpopolnjevanje bi lahko začelo deloma nadomeščati, dopolnjuje pa ga gotovo, uradno formalno izobraževanje kot dinamičen

dejavnik gospodarskega razvoja. Te teze v tem prispevku ne moremo empirično potrditi niti zavreči. Če bi ta hipoteza vendarle bila točna, potem bi se tudi univerza tej razvojni smeri morala prilagoditi, da ne bi izgubila mesta med dinamičnimi institucijami gospodarskega razvoja.

Jugoslavija ima glede na svojo gospodarsko razvitost še veliko dela z razvojem srednjega in višjega šolstva in se zato še ne srečuje z razvojnimi smermi, ki so značilne za razviti svet. Dobro pa je, da se že sedaj zavedamo možnih razvojnih smeri v prihodnje.

V šestdesetih letih so se v literaturi začele pojavljati teorije, da znanje postaja vse odločilnejši dejavnik gospodarskega razvoja in da celo postaja pomembnejši od tradicionalnih proizvodnih faktorjev, kot sta zemlja in kapital. V skladu s tem so imeli univerzo kot tovarno znanja za eno najpomembnejših razvojnih institucij.

Podatki o razvojnih smereh, ki smo jih tukaj navedli, pa tudi vtisi o raziskovalni dejavnosti, ki se vse bolj odvija zunaj univerze, utegnejo vnesti dvom o taki vlogi univerze. Vloga univerze za gospodarski razvoj se bo sorazmerno zmanjšala, če se bo nadaljevala sedanja razvojna smer zmanjševanja raziskovalnih sredstev za univerzo in če se univerza ne bo vključila v vse širši proces dopolnilnega izobraževanja.

Eno in drugo zahteva drugačno univerzo od sedanje. Univerzo, ki je usmerjena v raziskovanje, ustvarjalnost, ki ima stik s tehničnim napredkom in gospodarstvom ter je zato tudi sposobna dodatno izpopolnjevati strokovne ljudi tudi potem, ko so že zapustili redno formalno višje šolanje. V podaljševanju šolanja ne vidim prihodnosti, ker bodo sicer mladi ljudje prestari prihajali v delovni proces.

Taka usmeritev seveda ni samo stvar in vprašanje subjektivne volje univerze, temveč tudi vprašanje odnosa družbe oziroma države do univerze.

Skeptik morda lahko tudi postavi vprašanje, ali je sploh smiselno ohranjati ali celo vzpostavljati mit o univerzi kot dinamičnem razvojnem centru, in ali ima lahko tak mit pokritje v rezultatih univerze.

Za sedaj še ni mogoče univerze odpisati, ironično pa bi bilo, če bi se odpisala sama s svojo nesposobnostjo za spremembe in če ne bi pravočasno opazila razvojnih smeri v izobraževanju.

LITERATURA

- Blaug, M.: An introduction to the economics of education. – Allen Lane The Penguin Press, London 1970.
- Panitchpakdi, S.: Educational growth in developing countries. – Rotterdam University Press, 1974.
- Peaslee, A. L.: Education's role in development. – Economic Development and Cultural Change, vol. 17, no. 3, April 1969, str. 293–318.
- Schultz, T. W.: Investing in people. – University of California Press, Berkeley, 1981.
- Vaizey, J.: Education for tomorrow. – Penugin Books, 1971.
- UNESCO: Development of education in the least developed countries since 1970: a statistical study. – UNESCO, January 1983.
- UNESCO: Statistical Yearbook 1970, 1986.
- World Development Report 1986. – Published for the World Bank Oxford University Press, 1986.